

Сидорик Т.С., мистецтвознавець,
аспірантка

Львівська національна академія мистецтв

ТВОРЧІСТЬ ХУДОЖНИКА ТИТА РОМАНЧУКА У РОЗВИТКУ САТИРИЧНОЇ ГРАФІКИ ЛЬВОВА ТА МОДЕРНИХ МИСТЕЦЬКИХ НАПРЯМІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Анотація. У публікації висвітлюється творчість талановитого українського карикатуриста Тита Романчука кінця ХІХ – початку ХХ ст., котрий залишив по собі значну спадщину графічних малюнків у сатирично-гумористичній пресі Львова. Художник збагатив мистецтво карикатури живою динамікою експресії та модерними мистецькими мотивами.

Ключові слова: Тит Романчук, сатирична графіка, карикатура, модерн, Львів.

Аннотация. Сыдорик Т.С. В публикации рассматривается творчество талантливого украинского карикатуриста Тита Романчука конца ХІХ – начала ХХ ст., который оставил после себя огромное наследие графических рисунков в сатирическо-юмористической печати Львова. Художник обогатил искусство карикатуры живой динамикой экспрессии и мотивами современного искусства.

Ключевые слова: Тит Романчук, сатирическая графика, карикатура, модерн, Львов.

Annotation. Sydoryk T. S. We wanted to throw light on the creation of talented Ukrainian cartoonist Tyt Romanchuk of the end of ХІХ – the beginning of the ХХ centuries in this publication. After death he left the considerable inheritance of graphic pictures in the satiric-humorous press of Lviv. The artist enriched the art of caricature by the expressive living dynamics and modern art elements.

Keywords: Tyt Romanchuk, satiric graphic arts, caricature, modern, Lviv.

Надійшла до редакції 22.03.2010

Постановка проблеми. Огляд останніх досліджень і публікацій. Про Тита Романовича Романчука до сьогодні було відомо вельми мало. Не багато уваги приділялося висвітленню його творчості у галузі живописної та графічної діяльності. Імовірно, це пов'язано із надмірною сором'язливістю автора, що не вважав себе достатньо добрим художником, через те, що за фахом та професією був "правником і урядовцем галицького крайового виділу, почував себе дилетантом і тому уникав публічних виставок, дарма що навіть такий ерудит мистецтвознавства, як Віткевич, бачив у ньому справжнього маляра" [7, с. 561], – запримітив ще у 30-х рр. ХХ ст. знаний львівський критик мистецтва Микола Голубець. Подекуди, доволі «куці» відомості про мистецтво Романчука почерпаємо з наукових праць Я.Нановського [11, с. 32], І.Іванця [2, с. 34], В.Касіяна [8], Н.Кожина [9], М.Фіголя [13, с. 18-21], О.Лагутенко [12, с. 22], та цілого ряду інших дослідників мистецтва. Однак, лише на початку ХХІ ст. в контексті дослідження сатиричної графіки Галичини ХІХ – початку ХХ ст., творчість майстра репрезентує львівський мистецтвознавець та художник-графік Артур Іжевський [3-6]. Останньому, карикатуристу за покликанням, як нікому іншому близька тема творчих пошуків влучних праобразів та сентенцій у цьому виді мистецтва. Тому твори Т.Романчука науковець розглядає у тісному взаємозв'язку з політичними уподобаннями та мистецькими рефлексіями митця над власною творчістю та загально-мистецькими процесами, що відбувалися тоді у Галичині та поза її межами. Проте, нагальна потреба у проведенні подальшого окремого дослідження карикатурного доробку Т.Романчука все-таки існує і дотепер. В цьому і полягає актуальність даної статті. Творчий доробок Романчука-каркатуриста вимагає не лише нашої пильної уваги, а й може претендувати згодом на окреме дослідження.

Робота виконана відповідно до плану НДР Львівської національної академії мистецтв.

Мета роботи – розкриття глибинних мистецьких перевтілень сатиричної графіки львівського карикатуриста Тита Романчука на основі здійснення аналізу малюнків художника, віддрукованих у сатирично-гумористичній пресі Львова кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У сатиричній графіці кінця ХІХ – початку ХХ ст. Тит Романчук посідав вагоме місце. Він був другим після Корнила Устияновича потужним ілюстратором львівського сатирично-гумористичного часопису «Зеркало». У свій час цей художник був вихованцем Краківської Академії красних мистецтв, котрий згодом прославився й став видатним українським живописцем. У 1886 р. він – один із самих активних ілюстраторів часопису. Митець мав дуже різноманітну сатиричну мову й надавав великого значення виразній деталі, застосовував тонкі алегорії, від чого його малюнки мали гострий сатиричний підтекст. У виданні надруковано безліч не підписаних графіком карикатур, авторство яких можемо визначити завдяки деяким стилістичним

ознакам та особливостям виконавчої манери майстра, подібності цих карикатур до його знаних живописних творів. Однак, карикатурист дуже часто користувався власним прізвищем та ініціалами Т.Р. у власноруч створених малюнках для “Зеркала”.

Важливим є і те, що на відміну від зображальної манери Устияновича, котрий тяжів здебільшого до ускладненої композиції, об’ємності, досягнутої посередництвом чіткого штрихування та прорисовки всіх найдрібніших деталей, що, в принципі, є зайвою рисою для карикатурного жанру, Романчук у своїх творах користується контуром із незначною штриховкою для позначення деяких особливостей об’єкту зображеного, на яких, вважав автор, глядачеві слід було зосередити особливу увагу. Трактуювання образів у малюнках художника площинне. Ще одна деталь творчої манери цих двох митців: в Устияновича малюнки переважно портретного характеру, він акцентує увагу на психологічній характеристиці персонажів, Романчук навпаки, прагне до сюжетних тем зі значною кількістю дійових осіб. Соціальна палітра Т.Романчука різноманітна й складна, тому що його інтереси були різносторонніми. Він мав сильну внутрішню сміливість, пропонуючи відкрито двобій такому сильному на той час противникові, як католицька церква [13, с. 19].

В одній зі своїх карикатур у “Зеркалі” Т.Романчук волів передати стан тодішньої української освіти в Галичині (Рис.1). На малюнку – символічна постать жінки, музи й покровительки української культури, освіти й науки. У творі вона – уособлення української гімназії, котру митець зобразив на п’єдесталі пошани. В образі свиней, що знаходяться обабіч постаменту й гризуть його зубами, сатирик відобразив тих людей, котрі прагнули знищити українську культуру, мову й позбутися, таким чином, цілої нації, асимілювавши корінне населення серед окупантів-чужинців. Написом на малюнку “Дарма, клапоушенки! Руська гімназія не морква!” автор застерігає безсоромних негідників про те, що всі їх ганебні прагнення даремні, оскільки любов українців до своєї рідної землі надто велика, а життєвість і волелюбність українського народу дуже сильна.

У творі відчувається своєрідний потяг до класичності. Він виражений в особливій повноті форм зображених фігур, які подані художником не за принципом ілюзорного моделювання, а виключно контуром, віртуозно прорисовані пером. Тому зображення не рве площину аркуша. Навпаки, площина додатково підкреслюється паралельно-вертикальним штрихуванням, використаним митцем при створенні пейзажу. Останній, вирішений дещо символічно, демонструє відхід графіка від класичної манери зображення у бік нового мистецтва. Проте, і у трактуванні одягу жінки-монумента, і, навіть, у завитках хвостів кумедних свинок стають помітними ознаки декоративізму стилю модерн.

Романчук іноді вдається до гіперболізації у зображеннях на малюнку. Подібний прийом зображення В.Нестеренко та Т.Батенко пізніше назвуть “фігуративним методом зображення

людини”, основним принципом якого виявляється диспропорція фігури – велика голова, маленький тулуб та частини тіла, руки й ноги або ж навпаки [12, с. 88]. В подібній манері митець створює карикатуру на діяльність руського клубу у Відні, викриваючи його дезорієнтацію (Рис. 2). Твір має дві частини. У персонажів надто великі голови, завбільшки тулубів. На першому малюнку змальовано чоловіків, котрі по-дитячому кривляються, а на другому – троє з них і зовсім без голів – міцно тримаються за поли піджака свого лідера, що на відміну має голову та упевнено крокує вперед (Зеркало. – 1889. – Ч. 24).

Сильне емоційне враження на глядача, завдяки використанню диспропорційних елементів у побудові композиції малюнку, справляє карикатура “Подорож галицьких паломників за кордон” (Зеркало. – 1892. – Ч. 1). Карикатурист висміює проросійські орієнтири представників “Галицкой Руси” та “Русского слова”. На малюнку показано як натовп паломників рухається до Почаєва, де на них “чекають” дари благочинного комітету. Сам цар-батюшка зображений величезним, завбільшки за церкву, на якій він сидить. У руках у нього багато багатів. Паломники пропонують усьому українському народу вклонитися цареві й визнати його за Бога. Натомість українські селяни запитують: “А на що ж в нього стільки багатів?”. Відповідь: “Для того щоб ніхто не посмів взяти зі стола рублів!”. Художник викрив продажність паломників, котрі і себе і всіх українців прагнули навечно закувати в окови рабства.

Створені Романчуком карикатури розміщуються на останній сторінці майже кожного номеру видання. Своїх персонажів карикатурист подає великим планом, використовує доволі жирний штрих, від чого його малюнки вигідно відрізняються від карикатур інших художників. Митець уникає зайвого, другорядного в зображеннях, акцентує увагу виключно на головному, вміє вдало підібрати влучні теми для малюнків, глибоко розкриває кожний сюжет. Найбільш удалими вважаємо карикатури Романчука на політичні теми та про важке економічне становище українських селян у Галицькому краї. Серед них слід назвати серію малюнків під назвою “Карний кодекс в ілюстраціях” (Рис. 3, 4), карикатури “У політичній реставрації” (Зеркало. – 1890. – Ч. 3) та “Акція порятунку” (Зеркало. – 1890. – Ч. 4).

Дійство карикатури “У політичній реставрації” (Зеркало. – 1890. – Ч. 3) відбувається в ресторані. На малюнку бачимо зображення двох столів – чесько-німецького й польсько-руського. За першим столом сидить чех з поляком; їхні обличчя потворні й нахабні. Вони ласують “шкільною радою”, “національним курибом” та “радою культур”. Над другим столом схилився ще один поляк, котрий затуляє рукою їжу від українця, що стоїть біля дверей. Алгорія, закладена автором у змісті твору, не позбавлена сумного підтексту. Романчук констатує факт шматування території України між сусідніми державами, уряди яких прагнули до остаточного підкорення українського народу шляхом пригноблення корінних мешканців, знищення культури та викорення рідної

Рис. 1. Т.Романчук. «Дарма, клапоушенки! Руська гимназія не морковь!». Карикатура. Часопис «Зеркало». 1886. – Ч. 15/16. Туш, перо.

Рис. 2. Т.Романчук. «Безголів'я руського клубу у Відні». Карикатура. Часопис «Зеркало». 1889. – Ч. 24. Туш, перо.

Рис. 3. Т.Романчук. «Кодекс карний в ілюстраціях». Карикатура. Часопис «Зеркало». 1890. – Ч. 2. Туш, перо.

мови, накладанням вето на будь-яку культурницьку та політичну діяльність українських інтелігентів.

Тит Романчук опублікував у “Зеркалі” велику кількість карикатур розповідного характеру, що, як правило, містили в собі зав’язку, кульмінацію події та розв’язку. Митцеві була також притаманна звичка викладати суть події, її процес та наслідки на малюнку в двох частинах, одна з яких сповнена позитивного судження, прийнятного автором, друга – негативного. Таким чином, протиставляючи у власних творах часом зовсім протилежні по суті речі, карикатурист ніби створює своєрідний контраст, підкреслюючи, що на його думку є добрим, а що поганим. Завдяки подібному протиставленню створюється грань між правильним і неправильним, серйозним та смішним, привабливим та потворним. Тобто елемент комічного, висміяного, виступає на перший план.

Болісна тема життя ошуканого й знедоленого українського селянства неодноразово пануватиме у творах Тита Романчука. Вже в 1892 р. на сторінках “Зеркала” в карикатурі “Еміграція” (Зеркало. – 1892. – Ч. 23) художник знову розповідь читачам про те, як влада здурила простих людей, не заплативши їм за виконану роботу ані гроша. На малюнку міститься зображення натовпу галицьких селян, що покидають рідні землі – через злидні вони змушені шукати щастя в інших куточках батьківщини. Поряд із ними намальовано потяг, у якому поспішають до Відня пани з метою дістати дозвіл на “упокорення бунтівників”.

Карикатури Т.Романчука 1890-х рр. – це вже більш спрощенні композиції, подібні до мюнхенських зразків цього ж періоду. Проте, на відміну від них, не позбавлені твердого штрихування, що нібито нагадує роботи різцем. Взагалі, поступово Романчук стає одним з провідних художників часопису «Зеркало». На його сторінках він поєднує вишуканість із простотою, багатство зображення з яскравістю. Наприклад, у творі до часопису «Кодекс карний в ілюстраціях» (Рис. 3, 4) та «Коломийки з образками» (Зеркало. – 1890. – Ч. 21, 22) художник особливо чітко продемонстрував легкість та віртуозність свого мистецтва. В них домінує винахідливість митця – журнального оповідача та декоратора, а також своєрідна архітектонічність й монументальність.

Активне використання орнаментальних мотивів – ще одна ознака, притаманна Романчуковим роботам даного періоду. Рослинні обрамлення у вигляді всіляких переплетень, завитків, улюбленого гострокутого листя та квітки чортополоху, відіграють призначення вінєток і покликані відокремити сценічні зображення на малюнку. Вони доволі журнальні, декоративні, символічні і водночас змістовні. Кожний малюнок відрізняється великою цілісністю, і, разом з тим, в ньому немає сухості. Особливо Романчука цікавить передача світла, однак це світло не перетворює паперовий аркуш на бездонне повітряне середовище, а подається з таким розрахунком, щоб папір виглядав у першу чергу як площина. Тит Романчук демонструє соковитий малюнок, надаючи зображеному внутрішню силу.

Рис. 4. Т.Романчук. “Кодекс карний в ілюстраціях”.
Карикатура. Часопис “Зеркало”. 1890.
– Ч. 17. Туш, перо.

Цікаво прослідкувати й за еволюцією та естетикою пейзажу у творах митця – від натуралістично-класичного до емоційно-глибинного, романтично-голандського, з витонченими стовбурами дерев. Надалі, домінування колоритного імпресіоністичного, а там де необхідне посилення неспокою та напруги у сюжеті – захоплення експресивно хаотичними, яскравими динамічними елементами. Пейзаж Романчукових карикатур – це не лише декоративна оболонка сюжету, а ще й органічна змістовна суть варіацій різноманітних душевних станів людини.

У 1891 р. Т.Романчук продовжує утримувати лідерство в оформленні сатирично-гумористичного “Зеркала”. Карикатури цього художника на тогочасні різноманітні злочоденні політичні теми виявляємо в усіх без винятку номерах часопису. Митцеві належить малюнок “На роздоріжжі доріг” (Зеркало. – 1891. – Ч. 5), в якому висвітлена доля української “Просвіти”. Її у творі уособлює гарна молода українська дівчина в народному вбранні. Обабіч неї – урядовець та єзуїт. Вони простягають до “Просвіти” папірці, на яких написи – “реформа економічна” і “реформа клерикальна”. Вся подія розгортається на фоні стародавнього Львова. “Просвіта” “розгублена”, не знає обіцянкам кого з них вірити, за ким іти.

Трохи згодом, у 1892 р. графік вдається до майстерної анімалістичної алегорії, зображуючи противників руської справи, “Просвіти” і українського добробуту у вигляді скорпіонів (Зеркало. – 1892. – Ч. 21/22). Обличчя в них людські, а тулуби скорпіонів. Своїми жалами вони впиваються в “Просвіту”, “Добробут” і “Руську справу”. “Руську справу” уособлює українська жінка, а “Просвіту” і “Добробут” – ангели в жіночій подобі. Вони не зважають на укуси скорпіонів, а твердо і упевнено, взявшись за руки, крокують вперед. Твір супроводжується віршем. В ньому звучать такі плевнені оптимістичні рядки: “Та Русь не зрече ся жита оборони, з повагою стане в горі понад вами, і згіднов ногою звалить перепони, які їй кладете під ноги віками...”.

У творах Т.Романчука зазначають критики й погляди деяких політичних діячів. Так, у графічній сатири під назвою “Якою хотів би мати Русь...” (Зеркало. – 1891. – Ч. 1.) викрито політичні орієнтири посла Антоновича – це зображення індустріального міста, у якому димлять фабрики й заводи, працюють російські банки; школярів тут пильнує вчитель-наглядач із батогом у руці, попи силоміць тягнуть людей до церкви, на вулицях повно російських офіцерів. Бездіяльність і розбещеність членів тодішнього уряду Т.Романчук показує в карикатурі під назвою “Гроші заблисли, куфи заграли...” (Зеркало. – 1890. – Ч. 14). У цій графічній сатири карикатурист зображує “змагання” кандидатів між собою під час виборів. Вони “б’ються”, озброївшись пляшками, ковбасою, бочками з вином. Після такого “поєдинку” політики не годні іти самостійно, сплячими на бочках, їх увозять до виборчої зали: “Була боротьба велика, і як в боротьбі буває, один на куфі їде, а другий ззаду пхає...”.

Викривав карикатурист злочини москвофілів та радикалів. На малюнку “Позитивна робота Галицьких русинів” вони з ножами в руках із божевільним азартом роздирають галицькі землі на шматки (Зеркало. – 1892. – Ч. 1.). Десь там, далеко, на небі серед хмар, сумно спостерігає за всім що діється ангел-охоронець Галичини. У нижній частині малюнку художник намалював чортів.

Здійсненого Титом Романчуком у мистецтві карикатури багато. Усього й не перелічити та цього, мабуть, робити і не потрібно. Пишучи твори до “Зеркала”, митець намагався заторкнути всі проблеми повсякденного життя українців; цікавився й тим, що відбувалося у світі, дивився на будь-які події крізь призму сатиричного й комічного. У журналі дуже часто зустрічаємо карикатури художника, створені ніби на одному подиху. Імовірно, на їх виконання карикатурист мав обмаль часу, що було пов’язано з терміном виходу часопису, – писав їх швидко, імпульсивно, ніби, боючись втратити головну ідею власного задуму. Інші “зазеркальні” малюнки Романчука, навпаки, вражають більш ретельною й викінченою обробкою. Ним притаманна добра прорисовка деталей, відчувається потяг до опанованого, добре засвоєного під час навчання в Академії красних мистецтв академічного рисунку. У малюнках митець добре розташовує фігури

зображених, прагне планомірності композиції, однак, часом не навмисно переобтяжує її, від чого, іноді, одразу важко зрозуміти зміст викладеного в малюнку.

Висновки. Сатирична графіка Тита Романчука на противагу офіційному, салонному мистецтву мала впливи стилю модерн у різних його виявах, варіантах – символістичному, декоративному, національному. Мистецтво сатиричної графіки карикатуриста трактоване образотворчістю, не існує поза політикою, однак проникнуте деяким індивідуалізмом, вміло вирішує формально-пластичні та мовно-естетичні проблеми. При зовнішній близькості до західного мистецтва, сприйняття його в митця принципово відмінне. Воно було народжено іншим контекстом, часто протилежними передумовами. Відчуття світового доробку відбувалось в карикатуриста складними, опосередкованими шляхами, трансформуючись крізь місцеві естетичні уподобання та національні культурні орієнтації.

Література:

1. Зеркало: Гумористично-сатирична часопись (1906); Гумористично-сатиричний двотижневик (1907–1908). – Львов, 1882–1883, 1886, 1889–1893, 1906–1908.
2. Іванець І. Модерн і малярство // Ілюстрована Україна. – Львів, 1914. – С. 34.
3. Іжевський А. Образи Влади і Вітчизни в сатиричній графіці Галичини другої пол. XIX – початку XX ст. // Народознавчі Зошити. – Львів, 2005. – № 5-6. – С. 620-635.
4. Іжевський А. Проблеми освіти у сфері сатиричної графіки: особливості процесу та осередків навчання у Галичині середини XIX – початку XX ст. / Яців Р., Іжевський А. // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Львів: ЛНАМ, 2007. – Спецвипуск № 4. – С. 217-233.
5. Іжевський А. Сатирична графіка Галичини другої пол. XIX – початку XX ст. очима сучасників // Мистецтвознавство ’07(1). – Львів, 2007. – С. 77-84.
6. Іжевський А. Сатирична графіка Галичини як чинник урбанізації суспільства у середині XIX ст. – початку XX ст. // Мистецтвознавство ’08. – Львів, 2008. – С. 161-171.
7. Історія української культури / За заг. ред. І. Крип’якевича. – 4-те вид., стереотип. – К.: Либідь, 2002. – 656 с.
8. Касіян В.І., Турченко Ю.Я. Українська дожовтнева реалістична графіка. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 192 с.
9. Кожин Н.А. Украинское искусство XIV – начала XX в.: Очерки. Ч. 1. – Львов, 1958. – 246 с.
10. Лагутенко О. Українська графіка першої третини XX століття. – К.: Грані-Т, 2006. – 240 с.
11. Нановський Я. Й. Юліан Панькевич: Нарис про життя і творчість. – К.: Мистецтво, 1986. – 80 с.
12. Нестеренко В.О., Батенко Т.І. Шарж і карикатура в системі графічного мистецтва: Навчальний посібник. – Львів: Астролябія, 2008. – 240 с.
13. Фіголь М.П. Політична сатира в українському мистецтві XIX – початку XX століття. Короткий нарис. – К.: Мистецтво, 1974. – 56 с.